

تحلیل فرآیند تحول و استمرار تشکیلات و دیوان سالاری ایرانی، اسلامی در قرون وسطی براساس کتاب تاریخ تشکیلات در اسلام

دکتر محمد رضا شهیدی پاک

دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز

<http://m-pak-history.iauctb.ac.ir/faculty/index.html>

چکیده

دیوان سالاری و تشکیلات اداری پدیده ای سیاسی اجتماعی است که در تاریخ ایران بویژه در دوره اسلامی دارای انعکاس و تاثیر گسترده ای است. این پدیده نمایه ساختار سیاسی اجتماعی ایران است. پژوهش حاضر بیانی از تشکیلات ایرانی و اسلامی است که در دوره اسلامی در ایران حاکمیت داشته است. این تشکیلات با ظهور اسلام و تاسیس دولت - شهر مدینه بو سیله پیامبر ص آغاز شد. تشکیلات اسلامی در عصر پیامبر ص و جانشینان نخستین او در صدر اسلام دو دسته امضایی و تأسیسی است. زیرا عرب علاوه بر تشکیلات ساده اداره امور که در جزیره العرب پیش از اسلام تجربه کرده بود، در متصرفات خود در ایران ساسانی و روم شرقی با سازمان های اداری و دیوان سالاری دیرینه ای روبرو شد و از آن ها در اداره امور و حفظ سلطه خود سود جست. مسئله پژوهش حاضر تعیین میزان اصالت تشکیلات اسلامی و جایگاه نظام اداری رومی و ایرانی در تشکیلات اسلامی است زیرا دیوان سالاری اسلامی از ابتدای شکل گیری در عهد پیامبر شاهد مواردی از اصالت و استقلال و ابتکار و ابداع در تأسیس سازمان اداری، نظامی، قضایی، دیپلوماسی و روابط خارجی، شرطه و نهادهای مربوط به تأمین امنیت داخلی به و سیله پیامبر(ص) بود که در دولت های بعدی حتی تا خلافت عثمانی حفظ شد. پژوهش حاضر این مطلب را اثبات کرده است که تشکیلات اسلامی با وجود اینکه در مواردی دارای اصالت اسلامی و تأسیسی است. اما واقعیت تاریخی در ادوار مختلف تشکیلات اسلامی، استمرار حداکثری دیوان سالاری ایرانی است و بررسی تاریخ تشکیلات از عهد پیامبر تا عصر صفوی و عثمانی، گویای اصالت تشکیلات ایرانی در مجموعه رو به تکامل تشکیلات اسلامی است. تشکیلات اسلامی قرن ها است که کانون تحقیقات داخلی و خارجی است. که با نوشته های اداری یعقوبی و جاحظ و قدامه شروع شد و با صبح الاعشی دایره المعارف تشکیلات اسلامی به اوج خود رسید، در تحقیقات خاورشناسی از پانصد سال پیش به این سو در دوره رنسانس بیکن دیوان سالاری اسلامی و استمرار خلافت عباسی بر اساس آن را مایه شگفتی دانسته است و در قرن بیستم بارتولد و لمبتون به بررسی تحولات آن با نتایج متناقض رسیده اند و در قرن بیست و یکم این برنارد لوئیس است که حیرت آور ترین نمونه تداوم دیوانی را بعد از فتوحات اعراب دانسته است. پژوهش حاضر که تلخیصی از کتاب تاریخ تشکیلات در اسلام است، که برای نخستین بار پژوهشی جامع در مورد دیوان سالاری اسلام و تشکیلات اسلامی ارائه نموده است و فرضیه اجتماعی، را در مورد ثبات جوامع ایرانی و اسلامی مطرح کرده است که بر اساس آن، تداوم و استمرار دیوان سالاری اسلامی در شرق و غرب جهان اسلام تاثیر مستقیم در ثبات و طول عمر دولت ها و پایداری جوامع اسلامی و فرهنگ و تمدن اسلامی داشته است. پژوهش رابطه متقابل آن ها با یکدیگر را با بررسی عناصر تجربه تاریخی دیوان سالاری اسلامی که بوسیله دولت های مسلمان تولید شده را بررسی کرده است.

کلید واژه: تشکیلات، دیوان سالاری، اسلام، ایران، خلافت، امامت

حجم عظیمی از معارف اداری به وسیله این دولت ها گردید. این دانش ها که در عرصه توانایی مسلمانان در اداره تحولات اقتصادی، نظامی و سیاسی و اجتماعی و دینی است، خود را در ده ها سازمان و اداره و نهاد نشان داده است این نهادها را اصطلاحاً تشکیلات اسلامی نامیده اند. ماهیت تشکیلات اسلامی، که از جمله بارزترین مظاهر تمدن اسلامی است همین، مناصب، سازمان ها و مقام های سیاسی، اداری، مالی، قضایی، نظامی و دینی است که به وسیله دولت های اسلامی از زمان دولت رسول خدا تا پایان خلافت عثمانی تأسیس و جهت اداره امور جوامع اسلامی به کار گرفته شده است. شخصیت

۱-مقدمه تاریخی و جغرافیایی:

تشکیلات و دیوان سالاری میراث فرهنگ و تمدن اسلامی

۱-۱- تأسیس دولت های اسلامی و تولید معارف اداری اسلامی در قرون وسطی:

تأسیس حدود سید دولت مستقل و نیمه مستقل با شاخه ها و زیرمجموعه های گوناگون به وسیله مسلمانان در دوره اسلامی در جزیره العرب، ایران، شبه قاره هند، آناتولی، ماوراءالنهر، غرب اسلامی؛ از دولت پیامبر خدا ص (۱۱ - ۱۱۱ هـ) تا آخرین دوره کلاسیک خلافت اسلامی به وسیله ترک های عثمانی (۶۸۰ هـ - ۱۳۴۲ هـ) باعث تولید